

نقش حرم مطهر حضرت احمد بن موسی شاه چراغ (ع) در رونق شهر شیراز شهره مرتضوی^۱

چکیده

گردشگری مذهبی دیرپاترین نوع گردشگری در جهان است. از هزاران سال پیش مردم نقاط مختلف جهان به منظور زیارت اماکن متبرکه و انجام امور مذهبی مختلف سفر می‌کردند. در دین اسلام نیز سفر با زیارت گره خورده است. در فرهنگ ایرانی زیارت اماکن متبرکه نقش بسیار مهم و پررنگی دارد. شهر شیراز از قدیم به دلیل وجود مساجد بزرگ و اماکن متبرکه منسوب به ائمه شیعیان نقش مهمی در گردشگری مذهبی دارد، به صورتی که به‌عنوان سومین شهر مذهبی ایران مطرح بوده است. نکته قابل توجه در مورد شیراز این است که این شهر برای گردشگری مذهبی جاذبه‌های بسیاری دارد که به نوعی پیونددهنده فرهنگ و هنر ایرانی با تاریخ مذهبی شیعه هستند. همین موضوع موجب رونق گردشگری مذهبی در شهر شیراز شده است. با توجه به اهمیت رونق اقتصادی و اجتماعی کلان‌شهرها در این مقاله به نقش حرم مطهر حضرت احمد بن موسی شاه‌چراغ (ع) در رونق شهر شیراز پرداخته می‌شود.

واژگان کلیدی: حرم مطهر حضرت احمد بن موسی شاه‌چراغ (ع)، رونق شهر شیراز، گردشگری مذهبی، کیفیت خدمات.

^۱ - کارشناسی ارشد مهندسی شیمی، پژوهشگر آزاد؛ پست الکترونیکی: Dabiran@yahoo.com

مقدمه

گردشگری مذهبی یکی از کهن‌ترین انواع گردشگری در جهان است. از هزاران سال پیش مردم نقاط مختلف جهان به منظور زیارت اماکن متبرکه و دیگر مناسک مذهبی سفر می‌کردند. در دین اسلام نیز سفر با زیارت گره خورده است. یکی از مهم‌ترین اعمال مذهبی یک فرد مسلمان حج است که در واقع نوعی گردشگری محسوب می‌شود. از طرف دیگر در فرهنگ ایرانی و شیعی زیارت اماکن متبرکه نقش بسیار مهم و پررنگی دارد. از دیرباز بسیاری از مردم برای زیارت و سیاحت به شهرهای مذهبی سفر می‌کردند. جالب است بدانید شیراز بعد از قم و مشهد سومین شهر مهم مذهبی در ایران است. اگر بسیاری برای زیارت به مشهد یا قم می‌روند، قسمت جنوبی ایران و مناطق مرکزی شیراز مرکز گردشگری مذهبی است (پیش‌قدم و همکاران، ۱۳۹۷).

شهر شیراز از قدیم به دلیل وجود مساجد بزرگ و اماکن متبرکه منسوب به ائمه شیعیان نقش مهمی در گردشگری مذهبی داشته، به صورتی که به‌عنوان سومین شهر مذهبی ایران مطرح بوده است. نکته قابل توجه در مورد شیراز این است که این شهر برای گردشگری مذهبی جاذبه‌های بسیاری دارد که به نوعی پیونددهنده فرهنگ و هنر ایرانی با تاریخ مذهبی شیعه هستند. اماکن زیبایی که به‌عنوان زیارتگاه و مسجد ساخته شده‌اند با معماری چشم‌نوازشان هر گردشگری را به خود جلب می‌کنند. همین موضوع موجب رونق گردشگری مذهبی در شهر شیراز شده است. متأسفانه به دلیل کمبود امکانات رفاهی در اطراف این اماکن مذهبی و همچنین نامناسب بودن راه‌هایی که منتهی به این اماکن می‌شوند یا کمبود پارکینگ، هنوز ظرفیت‌های کامل این گردشگری مذهبی محقق نشده، با این وجود در سال‌های اخیر گردشگری مذهبی در شهر شیراز رونق تازه‌ای گرفته است، به‌خصوص که بسیاری از گردشگران فرهنگی یا خارجی که شاید علایق مذهبی هم نداشته باشند برای آشنایی با معماری و سبک‌های زیبای هنری در این اماکن به دیدار از اماکن مذهبی شیراز می‌پردازند (چیت‌ساز و همکاران، ۱۳۹۷).

بیش از هزار و دویست سال است که منطقه فارس متبرک به وجود احمد بن موسی است. او یکی از شخصیت‌های معنوی و بزرگ شیعه به شمار می‌رود. حضرت سید امیر احمد (علیه‌السلام) ملقب به «شاه‌چراغ» و «سید السادات الاعاظم»، فرزند بزرگوار امام کاظم

(علیه‌السلام) و برادر امام رضا (علیه‌السلام) است. ایشان در زمان خلافت مأمون بین سال‌های ۱۹۸ تا ۲۰۳ ه.ق با جمعی از نزدیکان و محبان اهل‌بیت از مدینه به‌سوی طوس حرکت کرد و در این مسیر در نزدیک شیراز در جنگ با نیروهای حکومت در محل بارگاه، به شهادت رسید (محب‌زاده و طاهری، ۱۳۹۷).

شکل ۱. مرقد مطهر احمد بن موسی، شاه‌چراغ (ع)

مسئله مورد پژوهش با توجه به رونق اقتصادی و اجتماعی کلان‌شهرها در این مقاله به نقش حرم مطهر حضرت احمد بن موسی شاه‌چراغ (ع) در رونق شهر شیراز پرداخته می‌شود.

پیشینه پژوهش

گردشگری مذهبی را می‌توان پایدارترین نوع گردشگری معرفی کرد، زیرا زیارت و گردشگری مذهبی در باورها و اعتقادات دینی ریشه دارد و به مفهوم تخصصی خود و فراتر از وابستگی به زمان و اوقات فراغت، عامل مهم جغرافیای انسانی در شکل‌گیری مسافرت، ایجاد تمرکز و چشم‌انداز فرهنگی است. با این همه، امروزه گردشگری مذهبی با همه اجزا و گونه‌های مختلف آن، به سبب ویژگی‌های ساختاری و کارکردی خاص، در متن گردشگری جهانی جای گرفته است (جاویدیان، ۱۴۰۰).

شهر شیراز به دلیل وجود مساجد بزرگ و اماکن متبرکه نقش مهمی در گردشگری مذهبی داشته، به صورتی که به‌عنوان سومین شهر مذهبی ایران مطرح بوده است. اماکن زیبایی که به‌عنوان زیارتگاه و مسجد ساخته‌شده‌اند با معماری چشم‌نوازشان هر گردشگری را به خود جلب می‌کنند. همین موضوع موجب رونق گردشگری مذهبی در شهر شیراز شده است. به‌خصوص که بسیاری از گردشگران فرهنگی یا خارجی که شاید علایق مذهبی هم نداشته باشند برای آشنایی با معماری و سبک‌های زیبای هنری در این اماکن به دیدار از اماکن مذهبی شیراز می‌پردازند. در این قسمت به مهم‌ترین بقاء متبرکه شهر شیراز اشاره شده است (جاویدیان، ۱۴۰۰).

۱- آستان مقدس حضرت شاه‌چراغ (ع)

شاه‌چراغ اصلی‌ترین مکان مذهبی شهر شیراز است. شهرت آن از دیگر مکان‌های مذهبی این شهر بیشتر است. این مکان حرمی است که بنا به اعتقاد مردم شیعه ایران آرامگاه احمد بن موسی کاظم، پسر ارشد امام موسی کاظم است. در کنار وی همچنین محمد بن موسی، برادر امام رضا(ع) مدفون است. بنا به روایت‌های موجود این فرد با پیوستن به امام‌رضا(ع) در راه سفر به خراسان بود که به دست مأموران مأمون خلیفه عباسی در شهر شیراز به شهادت رسید و در همان‌جا دفن شد. بعدها برای گرامیداشت یاد وی آرامگاهی ساخته‌شده که اکنون معروف به شاه‌چراغ است و بسیاری از زائران و گردشگران هرساله از آن دیدار می‌کنند.

شاه‌چراغ که در نزدیکی میدان احمدی شهر شیراز واقع شده است و هرساله هزاران زائر و صدها گردشگر خارجی از آن دیدار می‌کنند، اصلی‌ترین مکان گردشگری مذهبی شهر شیراز محسوب می‌شود. ساختمان این آرامگاه در دوره اتابکان فارس ساخته‌شده است و نکته قابل‌توجه این است که گنبد و بارگاه آن کاشی‌کاری‌های زیبایی دارد که خودش برای چند ساعت می‌تواند یک گردشگر خارجی را مسحور خود کند (پیش‌قدم و همکاران، ۱۳۹۷).

داخل حرم با آینه‌های ریز رنگین‌تزیین شده که جلوه‌ای خاص به آن بخشیده است؛ این آینه‌کاری‌ها به سبکی هنرمندانه بوده است. در دل این آینه‌کاری‌ها با انواع خطوط فارسی و

عربی، آیات و ادعیه به زیبایی نوشته شده است. بسیاری از گردشگران خارجی ساعت‌ها وقت خود را در بازدید از این تزیین‌ها که به وسیله آینه و کاشی صورت گرفته است، می‌گذرانند. ساختمان حرم، شامل یک ایوان بزرگ در جلو آن است که از هر چهار طرف حرم را در بر گرفته و هر کدام از آن‌ها شاه‌نشین دارد، در قسمت غربی هم یک مسجد ساخته شده است. ضریح اصلی حرم در شاه‌نشین زیر گنبد واقع شده که از جنس نقره است. حیاط حرم شاهچراغ دو در اصلی دارد؛ ورود و خروج از آن صورت می‌گیرد که شمالی و جنوبی هستند. سردر بزرگ آن‌ها کاشی‌کاری شده است.

در وسط حیاط، حوض بزرگی ساخته شده است که فواره‌های زیبایی دارد. حیاط حرم در فصول بهار و تابستان سرسبز و پر از گل و گیاهان زیباست. حرم شاهچراغ علاوه بر این‌ها دارای دو در فرعی است، یکی از این درها به سمت بازار حاجی باز می‌شود و در دیگر به مسجد جامع عتیق می‌رسد. دورتادور حیاط، اتاق‌هایی دوطبقه برای استفاده طلاب و مجاوران وجود دارد که کاشی‌کاری‌های زیبایی هم دارد (پیش‌قدم و همکاران، ۱۳۹۷).

ستون‌های حرم از جنس آهن است که توسط چوب‌های نفیس پوشانده شده است. منبت‌کاری‌های زیبایی در گوشه گوشه حرم دیده می‌شود که مورد توجه بازدیدکننده‌گان است. در اطراف و نزدیکی شاهچراغ امکانات خوبی همچون هتل‌ها و رستوران‌ها، مراکز انتظامی، دفتر پست و مخابرات وجود دارد. دسترسی به شاهچراغ آسان است. حرم مطهر شاهچراغ کتابخانه و موزه هم دارد که می‌توان از آن‌ها بازدید کرد.

۲- آستان مقدس حضرت سیدعلاءالدین حسین (ع)

به غیر از شاهچراغ چند زیارتگاه دیگر نیز در شیراز وجود دارد. مثلاً در بخش جنوب شرقی شیراز حرم حضرت سیدعلاءالدین حسین که برادر شاهچراغ بوده است، واقع شده که تزیینات چشمگیری از کاشی‌کاری و گنبدسازی تاریخی در آن دیده می‌شود. آرامگاه علی بن حمزه بن موسی الکاظم یکی دیگر از مقاصد گردشگری مذهبی در شیراز است که در خیابان حافظ و در نزدیکی رودخانه خشک واقع شده است. آرامگاه علی بن حمزه در دوره دیلمیان و به دست امیر عضالدوله دیلمی احداث و در دوره تیموریان بخش‌هایی از آن مرمت شده است (پیش‌قدم و همکاران، ۱۳۹۷).

۳- مسجد جامع عتیق

این مسجد کهن‌ترین مسجد شهر شیراز است. این بنای تاریخی و قدیمی هم به نام مسجد جامع عتیق معروف است و چون در گذشته نماز جمعه در آن اقامه می‌شده به مسجد جمعه یا مسجد آدینه نیز مشهور است. همچنین این مسجد کهن‌ترین مسجد جنوب کشور هم است. مسجد عتیق از شرق به حرم شاه‌چراغ وصل شده است. البته از داخل صحن حرم شاه‌چراغ نیز دوراهی به این مسجد وجود دارد و این دو را به هم متصل می‌کند. در هزار سال اخیر چند بار به این مسجد حمله شده و متأسفانه بارها آن را ویران کرده‌اند، اما در نهایت در سال ۱۳۱۵ مسجد عتیق به وسیله خیرین و مردم و البته با همکاری اداره باستان‌شناسی تعمیر و بازسازی شده است. از ویژگی‌های این مسجد این است که در میان صحن آن اتاق مکعبی قرار دارد که دورتادور آن را ایوانی که حدود دو متر است احاطه کرده است. نام این اتاق خدای‌خانه یا بیت‌المقدس است. برخی از مردم به آن بیت‌المصحف و دروازه زمان نیز می‌گویند. این اتاق مکعبی دارای چهارستون گرد و مناره است که جلوه خاصی به آن بخشیده است. ساختمان مسجد از قدیم در قلب بافت تاریخی شهر شیراز قرار گرفته بود. مسجد یک بنای مرتفع دارد که چندین حجره و شبستان دارد. یک بخش زیبای این مسجد طاق‌نمای بلندی است که به «طاق مروارید» معروف است. مسجد ۶ در ورودی دارد. در شمالی «دروازه امام» نام دارد که یک کتیبه زیبا در بالای آن قرار دارد (چیت‌ساز و همکاران، ۱۳۹۷).

در دوران بازسازی مسجد عتیق شبستان بزرگ و جدیدی به آن اضافه شده است که یک منبر ۱۲ پله‌ای از جنس آهن و سنگ مرمر دارد. از دیگر جلوه‌های خاص این مسجد محراب زیبای آن است. روی دیوارهای محراب ۱۳ آیه و حدیث نبوی به وسیله کاشی و با خط ثلث و نسخ نوشته شده است.

۴- مسجد نصیرالملک

مسجد نصیرالملک یکی از مساجد قدیمی شیراز است. این مسجد در محله گود عربان که در قدیم به محله اسحاق بیگ معروف بوده واقع در جنوب خیابان لطفعلی‌خان زند و در نزدیکی شاه‌چراغ قرار گرفته است. مسجد نصیرالملک از دیدگاه کاشی‌کاری از ارزنده‌ترین مساجد ایران و از دیدگاه ساختمان‌سازی به‌ویژه مقرنس بی‌مانند است مساحت آن ۲۸۹۰ متر مربع و زیربنای آن ۲۲۱۶ متر مربع است در این مسجد از شیشه‌های رنگی استفاده شده به همین علت آن را مسجد صورتی ایران نیز می‌گویند.

این مسجد دو شبستان دارد یکی در غرب و دیگری در شرق شبستان شرقی یک شبستان زمستانی بوده که به سمت قبله است همچنین در هوای بسیار گرم تابستان می‌بایست مورد استفاده قرار می‌گرفت که جهت جلوگیری از تابش مستقیم نور آفتاب و گرم شدن شبستان طراحی شده است. در پشت این شبستان دری است که به چاه بزرگی باز می‌شود که به آن گاو چاه می‌گویند این قسمت محل نگهداری حیوان آبکش هدایت . شبستان غربی یکی از زیباترین شبستان‌های مساجد ایران است که با تزیینات کاشی و آجر با نقاشی‌هایی از گل سرخ کار شده بود اما تعمیراتی در حدود ۷۰ سال قبل روی آن انجام شده بود که کاشی فیروزه‌ای روی آن را پوشاند. ستون‌های مسجد نصیرالملک یکی از زیباترین ستون‌های اماکن تاریخی شیراز است که با یک سری گلدان شروع می‌شود این شبستان دارای ستون ۶ تایی است که دو طاق چشمه پوشش سقف را نگه‌داشته پوشش‌ها از کاربردی ۲۲ است هفت طاق چشمه‌ای در بین دو ستون قرار دارد در انتهای این ردیف و چشم‌های کاشی‌کاری شده به محراب فوق‌العاده زیبا می‌رسیم. بدنه این مسجد عمدتاً آجر است اما معمار برای پرهیز از یکنواختی دیوار کاشی آورده است در شبستان غربی یک محراب بسیار زیبا با ایجاد یک فرورفتگی در بدنه چوبی شبستان ایجاد گردیده است. تمام سقف، داخل و بیرون آن کاشی‌کاری رنگارنگ شده است و بر روی آن آیات قرآنی نوشته شده است.

شبستان شرقی که به زیبایی شبستان غربی نیست، شبستان زمستانه به حساب می‌آید، دارای هفت ستون بدون طرح و ساده است و در یک ردیف در وسط قرار گرفته‌اند. در جلوی شبستان شرقی، ایوانی قرار گرفته که با هشت طاق نما از حیاط مجزا گشته است. در آن شبستان دری وجود دارد که به یک گاوچاه گشوده می‌شود. همچنین در این مکان یک حوضچه و یک دالان جهت تردد گاو آب کش از چاه نیز موجود است. هر دو شبستان برخلاف معمول به خاطر جهت‌گیری ساختمان قبله در امتداد محور قبله واقع شده‌اند.

روش پژوهش

این پژوهش بر اساس مطالعه کتابخانه‌ای و بررسی متون انجام شده است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای معتبر به نقش حرم مطهر حضرت احمد بن موسی شاهچراغ (ع) در رونق شهر شیراز دست یافته است.

یافته‌ها

با مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی منابع معتبر می‌توان محاسن و نقاط قوت حرم مطهر حضرت احمد بن موسی شاه‌چراغ (ع) را به صورت موارد زیر برشمرد (چیت‌ساز و همکاران، ۱۳۹۷):

- ✓ وجود محوطه‌های باستانی و بناهای تاریخی در حرم مطهر شاه‌چراغ(ع)
  - ✓ فرهنگ پذیرش گردشگران خارجی از سوی مردم شیراز
  - ✓ آثار هنری و آیین‌کاری‌های متعدد در حرم مطهر شاه‌چراغ.
  - ✓ شهرت جهانی آستان مقدس احمدی و محمدی علیه‌السلام و جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی در حرم مطهر.
  - ✓ وجود مسیرهای ویژه مترو و اتوبوس منتهی به حریم امامزادگان(ع)
  - ✓ وجود چشم‌اندازهای طبیعی و ملی توأم با زیست بوم‌های حائز اهمیت شیراز در اطراف حرم مطهر
  - ✓ وجود موزه بزرگ فرهنگی در حرم مطهر حضرت شاه‌چراغ(ع)
  - ✓ برخورداری حرم مطهر شاه‌چراغ(ع) از آثار شاخص معماری دوران اسلامی
  - ✓ برگزاری مناسبت‌ها و مراسم‌های سنتی مذهبی جذاب مردم مناطق مختلف شیراز در حرم مطهر حضرت شاه‌چراغ(ع)
  - ✓ وجود اقامتگاه‌های متعدد جهت اسکان زائرین حرم مطهر شاه‌چراغ(ع) در سطح شهر شیراز به‌ویژه در نزدیکی حرم شاه‌چراغ(ع)
  - ✓ قابلیت بالای سرمایه‌گذاری در حوزه تولید محصولات گردشگری و خدمات گردشگری مذهبی در حرم مطهر شاه‌چراغ(ع)
- از طرفی دیگر موانعی در جهت بهر برداری هر چه بهتر از ظرفیت‌های گردشگری حرم مطهر حضرت احمد بن موسی شاه‌چراغ (ع) وجود دارند. زیرساخت‌های مناسب توریستی و جهت حرم مطهر و سرمایه‌گذاری نامناسب بخش خصوصی در گردشگری مذهبی سبب شده که کیفیت استاندارد خدمات گردشگری خارجی پایین باشد. تبلیغات نامناسب و اطلاع‌رسانی ضعیف برای جذب گردشگران خارجی به حرم مطهر، عدم

رعایت استانداردهای گردشگری خارجی در اقامتگاه‌های اطراف حرم مطهر شاهچراغ(ع)، کم‌عرض بودن مسیرهای پرتراфик و عدم رعایت مقررات رانندگی در مسیر منتهی به حرم مطهر و وجود ناامنی‌ها در محلات قدیمی بافت تاریخی اطراف حرم مطهر مشکلاتی را در زمینه جذب گردشگران خارجی به همراه داشته است (چیت‌ساز و همکاران، ۱۳۹۷).

همچنین راهنمایان تور و نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده در زمینه گردشگری مذهبی شیراز بسیار کم هستند که نشان دهنده عدم بهره‌گیری از متخصصین مذهبی در خصوص تبلیغ جاذبه‌های گردشگری مذهبی حرم مطهر در سطح بین‌المللی است. که نیازمند بررسی‌های گسترده و میدانی متخصصین و کارشناسان برای بهبود کیفیت خدمات ارائه شده است.

از این رو می‌توان پیشنهادهایی زیر را برای بهبود گردشگری در حرم مطهر حضرت شاهچراغ(ع) داد:

- سرمایه‌گذاری برای گردشگری مذهبی
- رسیدگی به وضعیت ترافیک منتهی به حرم مطهر
- بهبود وضعیت پارکینگ‌ها و مراکز اقامتی
- بهره‌گیری از متخصصین بین‌المللی و تعیین استانداردهای گردشگری خارجی در اقامتگاه‌های اطراف حرم مطهر شاهچراغ(ع)
- بالا بردن امنیت در محلات قدیمی بافت تاریخی اطراف حرم مطهر به کمک نیروهای مردمی و پلیس
- برگزاری دوره‌های ویژه آموزشی در زمینه گردشگری مذهبی شیراز برای تورها و دفاتر گردشگری
- آموزش بیشتر کارکنان حرم در برخورد محترمانه و دوستانه با مردم
- تهیه کاتالوگ‌ها و بروشور تبلیغاتی از امکانات اطراف حرم و توزیع رایگان بین مردم و گردشگران
- برای اطلاعات بیشتر از وجود اماکن و مراکز تفریحی تجاری و گردشگری
- بهبود کیفیت خدمات هتل‌ها و مراکز بوم گردی
- گذاشتن ضوابط و قوانین ویژه برای مشاغل اطراف حرم و در سطح بین‌المللی برای ایجاد خاطره بهتر از حضور در این منطقه

- برگزاری نمایشگاه‌ها با موضوعات تازه‌های گردشگری مذهبی در سطح استانداردهای بین‌المللی برای آشنایی و الگو گرفتن افراد مشغول در صنعت گردشگری
- برگزاری مراسم مذهبی با استانداردهای بین‌المللی در زمان‌های ویژه مانند مراسم محرم و صفر.
- بازدید اصناف و کارشناسان گردشگری به صورت دوره‌ای و تعیین نقاط ضعف و قوت
- بازسازی و تبدیل بافت تاریخی به مراکز گردشگری با بهره‌گیری از متخصصین معماری

شکل ۲. گردشگری مذهبی شیراز (منبع: پژوهشگر)

نتیجه‌گیری

یکی از اصلی‌ترین مزایای صنعت توریسم، توسعه روابط فرهنگی-اجتماعی، محیطی و اقتصادی هست، که می‌تواند نقش بسزایی در رونق بازار گردشگری جامعه میزبان داشته باشد. همچنین موضوع سفر و جهانگردی در فرهنگ و تمدن اسلامی، با اندیشه و باور مسلمانان عجین گردیده است.

شهر شیراز به دلیل وجود مساجد بزرگ و اماکن متبرکه نقش مهمی در گردشگری مذهبی داشته، به صورتی که به‌عنوان سومین شهر مذهبی ایران مطرح بوده است. اماکن زیبایی که به‌عنوان زیارتگاه و مسجد ساخته شده‌اند با معماری چشم‌نوازشان هر گردشگری را به خود

جلب می‌کنند. همین موضوع موجب رونق گردشگری مذهبی در شهر شیراز شده است. به‌خصوص که بسیاری از گردشگران فرهنگی یا خارجی که شاید علایق مذهبی هم نداشته باشند برای آشنایی با معماری و سبک‌های زیبای هنری در این اماکن به دیدار از اماکن مذهبی شیراز می‌پردازند.

با توجه به افزایش جمعیت گردشگران خارجی و مشکلات مرتبط با صنعت توریسم شهر شیراز و لزوم توجه به عواملی نظیر نگهداری از ابنیه‌های باستانی و ایجاد مسیرهای استاندارد جاده ای، سرمایه‌گذاری و ارتقا امنیت اجتماعی و همچنین توجه به زیرساخت و فراهم نمودن امکانات گردشگری و توجه به امور هنری و فرهنگی و با عنایت به شرایط محیطی تأثیرگذار و جایگاه ویژه آستان مقدس احمد بن موسی کاظم شاهچراغ علیه‌السلام در رونق این صنعت ضروری است تا مؤلفه‌های تأثیرگذار را مورد مطالعه قرار دهیم. یکی از اصلی‌ترین مزایای وجود حرمین مطهر امامزادگان، افزایش تعداد زائرین و کمک به توسعه صنعت گردشگری مذهبی هست و این امر با ایجاد برنامه‌ریزی استراتژیک جهت بهره‌برداری از حضور گردشگران میسر می‌شود.

منابع

- چیت‌ساز، فاطمه، احمدی نژاد، محمدرضا، قهرمانی، عبدالرضا، رحمانی، امین، معتقد الحق، محمدحسین، نادری فرد، امیرحسین. (۱۳۹۷). مطالعه نقش حرم مطهر احمد بن موسی الکاظم شاهچراغ (ع) در بازسازی صنعت گردشگری شیراز. فصلنامه رهیافت فرهنگ دینی، ۱(۱).
- پیش‌قدم، کاوه رجایی محمدکاظم، دستغیب، ماندانا و رجایی دستغیب، زرآسا (۱۳۹۷). تحلیلی بر نقش حرم مطهر حضرت احمد بن موسی الکاظم شاهچراغ (ع) در توسعه گردشگری مذهبی شهر شیراز. فصلنامه رهیافت فرهنگ دینی، ۱(۱).
- محب‌زاده، مجید، و طاهری، راضیه، (۱۳۹۷). ویژگی‌های شخصیتی حضرت احمد بن موسی و محمد بن موسی (علیهم‌السلام) (بررسی سبک زندگی آن دو بزرگوار). فصلنامه رهیافت فرهنگ دینی، ۱(۱).
- جاویدیان، عباس، (۱۴۰۰). بررسی نقش عوامل مؤثر بر گردشگری مذهبی در توسعه کارآفرینی شهر شیراز. نشریه گردشگری و اوقات فراغت، ۶(۱۱).

